

5. Кушнарченко Н.Н. Документоведение: Учебник / Н.Н. Кушнарченко (2-е изд., перераб. и доп.) – К.: Знання, – 2000. – 460 с.
6. Лисиченко В.К. Юридическое понятие документа и его значение / В.К. Лисиченко // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: РИО МВД, 1972. – С. 16-19.
7. Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование документов (правовые и методологические проблемы): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.09 „Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза” / В.К.Лисиченко – Київ, 1974. – 38 с.
8. Лисиченко В.К. Исправленному верить / В.К. Лисиченко., В.В. Липовский – К.: „Львів”, – 1990 – 128 с.
9. Ляш А.А. Вещественные доказательства в досудебных стадиях уголовного процесса: учебное пособие / А.А. Ляш – К.: „НИИРИО КВШ МВД”. – 1991 – 80 с.
10. Новий тлумачний словник української мови. – Т.1. – К.: Вид-во: „Аконіт”, 2001 – 910 с.
11. Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника / В.А. Образцов. – М.: „Юристъ”, 1997 – 336 с.
12. Палий В.М. Проблемы криминалистической экспертизы документов в условиях прогресса інформатики / В.М. Палий, Н.Я. Сегай // Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. 38 – К.: Изд-во при КГУ „Выща школа”, 1989. – С. 63-69.
13. Полевой Н.С. О некоторых методологических проблемах экспертного исследования документов / Н.С. Полевой // Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы: Сб. науч. трудов ВНИИСЭ. – М., 1969. – Вып. 2. – С. 17-21.
14. Терзиев Н.В. Введение в криминалистическое исследование документов / Н.В. Терзиев – М.: Изд-во ВЮЗИ, 1949 – Часть 1. – 234 с.
15. Об обязательном экземпляре документов: Федеральный закон в редакции от 29. 11. 1994 г. / Сборник законов РФ. – 1995. – №1. – Ст.1.
16. Юридичні терміни: Тлумачний словник / [за ред. В.Г. Гончаренка] – К.: „Львів” – 2003. – 320 с.

УДК 343.983:343.132

ЩОДО ПРИЙОМІВ ПЛАНУВАННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ (НЕВІДКЛАДНИХ) СЛІДЧИХ ДІЙ

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Калюга К.В., ст. експерт

*Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
при ГУ МВС України в Запорізькій області*

Статтю присвячено дослідженню першочергових слідчих дій. Розглянуто традиційний метод організації розслідування – планування дій слідчого під кутом зору його пізнавальної основи – слідчої (криміналістичної) версії.

Ключові слова: дослідження криміналістично значущої інформації, наслідки версій (факти), планування першочергових (невідкладних) слідчих дій, пошукові версії, прийоми планування.

Узунова О.В., Калюга К.В. О ПРИЁМАХ ПЛАНИРОВАНИЯ ПЕРВОНАЧАЛЬНЫХ (НЕОТЛОЖНЫХ) СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ / Запорожский национальный университет, Научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр при ГУ МВД Украины в Запорожской области, Украина

Статья посвящена исследованию первоначальных следственных действий. Рассмотрен традиционный метод организации расследования – планирование действий следователя с точки зрения его познавательной основы – следственной (криминалистической) версии.

Ключевые слова: исследование криминалистически значимой информации, последствия версий (факты), планирование первоначальных (неотложных) следственных действий, поисковые версии, приёмы планирования.

Uzunova O.V., Kalyuga K.V. IN RELATION TO RECEPTIONS OF PLANNING THE PRIMARY (URGENT) CONSEQUENCE ACTIONS / Zaporizhzhya national university, Research expertly-criminalistics center at GM of MIA of Ukraine in the Zaporozhia area, Ukraine

The article deals with the initial investigation. Considered the traditional method of organizing the investigation – planning for the investigator in terms of its cognitive basis – the investigative (forensic) version.

Key words: forensic investigation of relevant information, the impacts versions (the facts), planning the initial (immediate) investigation, the search version, techniques of planning.

Завдання щодо підвищення ефективності боротьби зі злочинністю диктують необхідність вишукування нових засобів і шляхів отримання та використання доказової та орієнтуючої інформації. Усе це і зумовило актуальність теми дослідження.

Метою даного дослідження, з одного боку, є розробка та застосування принципово нових технологій розслідування кримінальних справ узагалі та провадження окремих слідчих дій, зокрема, спрямованих на дослідження криміналістично значущої інформації, а з іншого – визначення прийомів планування невідкладних і першочергових слідчих дій.

Протидія всебічному повному та об'єктивному дослідженню всіх обставин справи, що розслідується, набуває все більш витонченої форми. Негативні зміни в структурі та динаміці злочинності, поява та розвиток нових способів вчинення та приховування злочину висувають особливі вимоги до криміналістичної діяльності. У цих умовах криміналістична наука повинна вживати адекватні заходи для успішної боротьби зі злочинною діяльністю.

У зв'язку з цим удосконалення криміналістичних прийомів на основі сучасних досягнень науки представляє одну з найбільш актуальних задач подальшого розвитку криміналістичної науки.

Найважливішою характеристикою досудового розслідування злочинів є його пошуково-пізнавальна природа. Однією з особливостей пізнавального процесу при розслідуванні злочинів є встановлення істини, тобто з'ясування усіх обставин злочинної події.

Методом організації розслідування виступає планування дій слідчого, а логічною основою планування слугують слідчі версії – один із різновидів криміналістичної версії [1, 254].

Логічним розвитком версії є виведення наслідків версій. Виведення наслідків завжди відбувається з певної версії і є початковим етапом перевірки версії. Процес конструювання та перевірки слідчих версій у ході огляду місця події складається з наступних один за одним етапів:

- побудова ряду версій відносно розслідуваної події або окремих його обставин;
- виведення логічних наслідків із кожної версії за правилами дедукції;
- перевірка всіх версій;
- логічні висновки за результатами перевірки кожної версії;
- відпадання достовірності однієї з версій;
- відпадання версій, що не знайшли свого підтвердження [2, 42].

Продовжуючи дослідження в даному напрямку, ми зазначаємо, що коли висунуто версію, із неї виводять наслідки, котрі мають існувати в дійсності, якщо існувала гадана причина (або явище). Логічно, ця мислима операція відбувається із застосуванням такого прийому аналізу отриманої з місця події інформації про особу злочинця, як дедукція (дедуктивного умовиводу).

Питання про те, які наслідки (факти) мають бути логічно виведені з гаданої причини (висунутої версії), є важливим й складним. Розв'язується воно в кожному випадку конкретно, виходячи із загальних положень науки про цю категорію злочину, судової практики та власного досвіду. Чим більший цей досвід і чим ліпше юрист знає теорію і судову практику, тим повнішим буде коло фактів (наслідків), виведених ним із висунутої версії.

Німецький криміналіст Еріх Анушат у праці «Мистецтво розкриття злочинів і закони логіки» використовуючи та розвиваючи ідею Ганса Гросса про те, що криміналіст повинен не тільки мати здоровий глузд, але й вміти «послідовно мислити і робити умовиводи», «правильно і позитивно осягати природний розвиток справи», «споруджувати будівлю, міцно і вміло пов'язану і таку ж струнку, як живий організм». Він виступає проти рутинного, формального ставлення до справи, при якому результат кожного розслідування є випадковістю, протипоставляючи його зацікавленій роботі криміналістів, «які не полінилися вивчити та перевірити логічний зв'язок усіх подій і вчинків, які були піддані спостереженню, та дослідити всі обставини, які звернули на себе увагу». «Виключність» криміналістичного мислення, яке він ототожнював зі свого роду «криміналістичним мистецтвом умовиводів».

У своїй книзі Еріх Анушат наводить твердження: «Життя – це величезний ланцюг, складові якого складаються з причин і наслідків, та за одною можна взнати сутність цілого» [3, 6].

Досвідчений слідчий відносно легко знаходить серед багатьох «як раз ті» факти, які йому потрібні. Початківці запитують: «У чому таємниця цієї здатності?» – і часто не отримують відповіді. Вирішальну роль тут грає особистий досвід слідчого в розслідуванні аналогічних випадків і його криміналістичні знання, які, як прожектор, у цій «темряві» різного фактичного матеріалу висвітлюють «як раз те», лише суттєві для справи факти [4, 137-138].

Виведені із версії наслідки (факти) необхідно виявити і зібрати. Ці факти надалі стають аргументами, за допомогою котрих доводиться істинність чи хибність версії. Основними способами виявлення і збирання фактів є такі: огляд місця події, опитування свідків, потерпілих і обвинувачуваних, обшук, вилучення, слідчий, судовий та експертний експерименти тощо.

Співставлення виведених із версії наслідків з установленими фактами дійсності дає змогу або спростувати версію, або довести її істинність. Спростовуючи версію, слід мати на увазі, що наслідки (факти, стосовно наявних матеріально-фіксованих носіїв інформації), логічно виведені із версії, можуть бути знищені злочинцем чи іншою особою, можуть зникнути з якоїсь причини і, отже, не бути виявлені взагалі і т.д. Тому лише відсутність наслідків не завжди достатня для визнання версії хибної і виключення її зі справи. Щоб визнати версію спростованою, необхідно встановити ще й такі факти, котрі суперечать цій версії, несумісні з нею.

Виведення із версії наслідків і перевірка їх у дійсності є прямим доведенням версії.

Для того, щоб переконатися в правильності висунутої версії, необхідно перш за все перевірити наслідки, виведені з цієї версії. Якщо факти, виведені з версії, насправді існують, підтверджуються практичною перевіркою, то робиться висновок про правильність і самої версії.

Від наявності (істинності) наслідків робиться перехід до існування (істинності) гаданої причини (версії). Висновок у таких умовиводах є правильним тому, що більшою основою в них беруться одиничні умовні судження. У судовому пізнанні із гаданої причини (версії) виводять не будь-які наслідки взагалі, а такі, котрі у своїй індивідуальній сукупності неповторні і дають можливість встановити особу злочинця. Виявлення таких наслідків насправді є достатньою підставою для достовірного висновку про причину (версію), з котрої вони логічно виведені.

Ми виділяємо такий перелік прийомів виведення наслідків версій щодо особи злочинця, який не є вичерпним:

- 1) застосування моделювання;
- 2) застосування тактико-психологічних прийомів;
- 3) застосування логічних засобів розумової діяльності;
- 4) застосування технічних прийомів;
- 5) застосування органолептичного вивчення (огляду) прилеглої до місця вчинення злочину обстановки, тобто встановлення оглядовості;
- 6) вивчення подібних справ;
- 7) поради керівництва [5, 10];

- 8) консультації з відповідними спеціалістами;
- 9) застосування спостереження тощо.

Аналізуючи зміст існуючих підручників із криміналістики, а також різноманітних посібників та «порадників для слідчих», доходимо висновку, що на їхніх сторінках розглядаються переважно узагальнені правила, серед яких: типові завдання та принципи підготовки і проведення огляду місця події; типовий перелік можливих слідів відповідної події; методи та прийоми огляду; способи пакування слідів; типові пошукові версії тощо [6, 10].

Як правило, нам відома інформація про особу злочинця – це ознаки її зовнішності (анатомічні та функціональні), включаючи особливі прикмети особи, які містяться в матеріальній обстановці (сліди, предмети, сліди-речовини, документи, документи установ) або отримується опосередковано через спосіб вчинення злочину; про знаряддя злочину; про предмети і сліди їхнього застосування, які використовувалися злочинцем під час підготовки, вчинення та приховування злочину. Ця інформація, що отримана з навколишньої матеріальної обстановки місця події та поміщена в криміналістичні обліки, використовується з метою визначення кола осіб, підозрюваних у вчиненні злочину.

Під час огляду місця події, слідчий виділяє із всієї наявної інформації дані, що мають імовірне відношення до досліджуваних обставин, вивчає їх і потім відбирає факти, що дійсно перебувають у причинно-наслідковій, тимчасовій і іншій формах зв'язків із зазначеними обставинами, – формує інформаційний базис версії. Далі він, користуючись наявними знаннями, особистим досвідом і даними узагальненої практики, оцінює сукупність установлених фактів і передбачувану причину, формує на цій основі умовивід у вигляді можливого судження, що дає ймовірне пояснення походженню або властивості окремих обставин злочину або події злочину в цілому. Так він окреслює приблизне коло категорій підозрюваних, які можливо причетні до події злочину і яких слід розшукувати. Шляхом аналізу версій звужує їхнє коло. Цьому слугують різноманітні криміналістичні обліки.

Версії та виведені з них наслідки складають основу плану [7, 13]. Планування здійснюється з урахуванням необхідності перевірки всіх висунутих по справі версій [8, 156-157]. Планування першочергових (невідкладних) слідчих дій призначено забезпечувати швидке проведення комплексу пошукових дій, які не терплять відкладань [9, 78-79]. У ряді випадків вони повинні здійснюватися одночасно, причому результати їх часто залежать від використання фактора несподіваності [10, 48]. Часто виникає необхідність підключити сили й засоби різноманітних служб органів внутрішніх справ й узгодити дії їх співробітників із діями слідчого. У цих умовах планування набуває особливого значення [11, 3]. Однією зі специфічних його рис на першочерговому етапі є широке використання різного виду прийомів планування:

- типових планів, які ґрунтуються на науковому узагальненні практики розслідування злочинів (плани проведення комплексних дій при вчиненні тяжких злочинів);
- переліків невідкладних слідчих дій та оперативно-пошукових дій;
- програм дій співробітників, які виїжджають на місце події в складі слідчо-оперативної групи;
- планування у вигляді розгорнутих і узгоджених між собою планів слідчих дій та оперативно-пошукових дій (у випадках, коли рішення про порушення кримінальної справи приймається на підставі аналізу матеріалів, отриманих оперативним шляхом);
- бригадного методу (застосовується у двох випадках: при складності справи та великому об'ємі матеріалів (групою слідчих));
- за допомогою формалізованих бланків (по складних багатоепізодних справах);
- за допомогою схем-шахматок (по складних кримінальних справах можна швидко встановити, хто зі злочинців і в співучасті з ким вчинив той чи інший епізод злочину);
- за допомогою використання обліків (це дозволяє в будь-який час розслідування швидко отримати відомості, що містяться в них) [12, 353-360].

Грамотне планування розслідування по складних кримінальних справах на основі повної обробки слідчих версій є одним з найважливіших умов встановлення об'єктивної істини. Хоча ще більш півсторіччя тому відмічалось, що помилки та недоліки в роботі слідчих обумовлюються перш за все безплановістю розслідування [13, 12]. До планування розслідування потрібно приступати відразу ж, на першочерговому етапі розслідування. У зв'язку з цим важливо підкреслити, що будь-яке поповнення знань слідчого про розслідуваний злочин, особливо на першочерговому етапі, повинно тягти негайне уточнення пунктів складеного плану. Планування базується на всебічному врахуванні фактичних даних, які в ході розслідування неухильно поповнюються, уточнюються, переосмислюються. Відповідно поповнюється, коректується, змінюється й план. Тому процес планування від першочергових слідчих дій і до складання обвинувального висновку безперервний [14, 76-77].

ЛІТЕРАТУРА

1. Лукашевич В.Г. До розробки проблеми наукових основ криміналістичної версії / В.Г. Лукашевич // Тези доповідей щорічної Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 15-16 травня 2009 року: «Запорізькі правові читання» у 2-х томах / за заг. ред. С.М. Тимченка і Т.О. Коломоець. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – Т. 1 – С. 252–254.
2. Федоров Ю.Д. Логические аспекты осмотра места происшествия: учебное пособие / Ю.Д. Федоров. – Ташкент: Типография СЖД, 1987. – 53 с.
3. Анушат Э. Искусство раскрытия преступлений и законы логики / Эрих Анушат. – М.: «ЛексЭст», 2002. – 112 с.
4. Пещак Я. Следственные версии. Криминалистическое исследование / Пещак Я. // Под ред. и со вступительной статьей А.Р. Ратинова. – М.: Изд-во «ПРОГРЕСС», 1976. – 232 с.
5. Омельченко О. Інформаційне забезпечення профілактичної діяльності слідчого / О. Омельченко // Підприємство, господарство і право. – 2004. – № 10. – С. 8–11.
6. Вечернин Э.П. Следственные и оперативно-розыскные версии по раскрытию краж из квартир: пособие / Э.П. Вечернин, В.В. Губанов, В.П. Петрунев. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1991. – 48 с.
7. Балашов Д.Н. Криминалистика: учебник / Д.Н. Балашов, Н.М. Балашов, С.В. Маликов. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 503 с.
8. Ларин А.М. От следственной версии к истине / А.М. Ларин. – М.: «Юрид. лит.», 1976. – 200 с.
9. Кузьмин С.В. Системность и целенаправленность как принципы планирования / С.В. Кузьмин // Вестник криминалистики. – 2005. – № 1. – С. 78–81.
10. Кузьмин С.В. Принцип уникальности планирования расследования / С.В. Кузьмин // Вестник криминалистики. – 2004. – № 4. – С. 48–54.
11. Дубровицкая Л.П. Планирование расследования: учебное пособие / Л.П. Дубровицкая, И.М. Лузгин. – М.: Типография им. Воровского, 1972. – 227 с.
12. Криминалистика: учебник / [Под ред. Ю.Г. Корухова, В.Г. Коломацкого]. – М.: Академия МВД СССР, 1984. – 488 с.
13. Литвинов А.Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н. Литвинов, Р.Л. Степанюк / Под ред. к.ю.н., доцента В.И. Гаенко. – М.: Юркнига, 2004. – 160 с.
14. Ищенко Е.П. Планирование и программирование расследования на первоначальном этапе / Е.П. Ищенко // Версии и планирование расследования. – Свердловск: Свердловский юрид. ин-т, 1985. – С. 76–82.